

wego, „wymiaru sprawiedliwości“ w czasach zamieszek i rewolucji, ślady dawnych mitycznych wyobrażeń, relikty dawnych rodzajów kar, i podejmuje próbę rekonstrukcji genezy tych kar.

Piękny, obrazowy i sugestywny język autora jest prawdziwą ozdobą pracy.

HENRYK GRAJEWSKI (Łódź)

Ernst C. Hellbling, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*. Ein Lehrbuch für Studierende. Wien. Springer Verlag. 1956, s. XVI + 552.

Austriacka ustawa z 20 IV 1893 r. „o odbywaniu nauk prawnych i politycznych i o zdawaniu z nich egzaminów rządowych“ wprowadziła wśród obowiązkowych przedmiotów, których wysłuchanie konieczne było, aby słuchacz dopuszczony był do „egzaminu rządowego prawno-historycznego“ jako nowy przedmiot „historię państwa austriackiego (historia formacji państwa i historia prawa publicznego)“¹. Rozporządzenie wykonawcze ministra wyznań i oświaty z 24 grudnia 1893 r.² zawierało ponadto postanowienie, że „wykładów tego przedmiotu można słuchać zarówno na Wydziale prawnym i politycznym³, jak i na Wydziale filozoficznym“.

W związku z wprowadzeniem nowego przedmiotu zaczęły się niebawem ukazywać podręczniki opracowane przez profesorów historii wykładających na Wydziałach filozoficznych oraz historyków prawa wykładających na Wydziałach prawa. Jednym z pierwszych podręczników był podręcznik profesora historii na Uniwersytecie wiedeńskim Alfonsa Hubera *Österreichische Reichsgeschichte* (Wien 1895). Drugie rozszerzone wydanie ogłosił (w 1901 r.) po śmierci autora Alfons Dopsch, również profesor historii Uniwersytetu wiedeńskiego, który po śmierci autora objął po nim wykłady tego przedmiotu na Wydziale filozoficznym w Wiedniu. W tym samym roku, w którym ukazało się pierwsze wydanie książki Hubera, wyszła pierwsza część podręcznika profesora historii na niemieckim Uniwersytecie w Pradze Adolfa Bachmanna, *Lehrbuch der österreichischen Reichsgeschichte* (wyd. II Praga 1904). Spośród historyków prawa pierwszym, który wydał podręcznik, *Österreichische Reichsgeschichte* (w 1896 r.) był Arnold Luschin von Ebengreuth profesor na Wydziale prawa Uniwersytetu w Grazu. W r. 1899 ogłosił on skrócone wydanie swego podręcznika w formie zarysu, *Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte*. Niemal współcześnie ukazał się jeden podręcznik w języku czeskim pióra Bohuša Riegera profesora na Wydziale prawa Uniwersytetu czeskiego w Pradze, *Říšské dějiny rakouské* (I wyd. w 1899, II wyd. w 1908), drugi w języku polskim, *Historia ustroju Austrii w zarysie* (I wyd. 1899, II wyd. 1908)⁴, którego autorem był profesor Uniwersytetu Lwowskiego

¹ *Österreichische Reichsgeschichte (Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts)*.

² Tekst ustawy i rozporządzenia wykonawczego: *Zbiór ustaw uniwersyteckich*, Lwów 1906, s. 44n i 48n.

³ Wymieniając wśród przedmiotów obowiązkowych „Historię państwa austriackiego“ dodało rozporządzenie wykonawcze ważne uzupełnienie, mianowicie, że „w uniwersytetach, w których zachodziłaby tego potrzeba, wykład rzeczzonego przedmiotu uwzględnić ma szczególnie rozwój prawa w odnośnych terytoriach“. Postanowienie to umożliwiło rozbudowę wykładów z historii ustroju Polski. Warto wspomnieć, że w 1896 r. pojawił się obok skryptu Balzera, *Historia ustroju Austrii* po raz pierwszy skrypt wykładów Balzera z *Historii ustroju Polski*, patrz Bibliografia prac prof. Balzera, zestawił Zygmunt Wojciechowski, poz. 131 (*Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera T. I.*).

⁴ Już w 1896 r. pojawił się skrypt wykładów Balzera pt. *Historia ustroju Austrii*. Skrypt ten nie był jednak autoryzowany przez prof. Balzera.

Oswald Balzer. Już I wydanie podręcznika Balzera spotkało się z przychylnym przyjęciem przez krytykę (A. Halban, J. Helfert, A. Luschin). Alfred Halban podkreślił w swej recenzji (Kwartalnik Historyczny XIV, 1900, s. 121—125), że jest to „najlepszy (podkreślenie Halbana) podręcznik historii ustroju Austrii, przewyższający wybitnie nawet podręcznik Luschina, który wśród niemieckich za najmniej wadliwy poczytać należy, który jednak ani pod względem przejrzystego przedstawienia rzeczy, ani pod względem wszechstronności z dziełem prof. Balzera równać się nie może“. Nadmienić należy, że Luschin opracowując wspomniany wyżej zarys korzystał — jak o tym wspomina we wstępie do zarysu (1899) — z tych części podręcznika Balzera, które dotyczyły historii ustroju Czech.

W okresie międzywojennym nie ukazał się żaden inny podręcznik historii ustroju Austrii⁵. Jedynie Luschin von Ebengreuth wydał w 1918 r. drugie poprawione i uzupełnione wydanie swego *Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte*.

Dopiero po drugiej wojnie światowej ukazały się dwa nowe opracowania historii ustroju i urządzeń administracyjnych Austrii. Autorem pierwszego z nich jest zmarły niedawno profesor historii prawa na Uniwersytecie w Innsbrucku Otto Stolz, drugim Ernst C. Hellbling profesor Uniwersytetu w Wiedniu.

Wydany przez Stolz'a w 1951 r. zarys historii ustroju i administracji Austrii (*Grundriss der österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*) jest książką przeznaczoną głównie dla studentów. Świadczy o tym chociażby okoliczność, że autor zamieścił na końcu książki obszerne zestawienie pytań dotyczących materiału zawartego w zarysie, swego rodzaju repetitorium. Stolz ograniczył się w swym zarysie niemal wyłącznie do historii ustroju terytoriów, które dziś wchodzą w skład austriackiej republiki związkowej. Dzieje ustroju innych terytoriów, które znajdowały się niegdyś pod panowaniem Habsburgów omawiane są tylko marginesowo.

Książka Hellblinga, mimo że podtytuł określa ją jako „podręcznik dla studentów“ (*Ein Lehrbuch für Studierende*), jest więcej niż skromnym tylko podręcznikiem, jest książką, która dzięki bogactwu zawartego w niej materiału i wzorowemu jego opracowaniu stanie się książką nieodzowną dla każdego, kogo interesują dzieje ustroju i urządzeń administracyjnych Austrii. Autor nie ograniczył się tylko do terytoriów ściśle austriackich, ale zajął się również historią ustroju tych państw, które weszły w skład monarchii habsburskiej i pozostawały z nią w ścisłym związku aż do jej upadku, dotyczy to przede wszystkim historii ustroju Czech i Węgier. Nowością w książce Hellblinga jest wprowadzenie osobnych rozdziałów poświęconych historii źródeł, co w dotychczasowych podręcznikach było niemal całkowicie pomijane.

Książka obejmuje historię ustroju Austrii od czasów najdawniejszych do podpisania układu państwowego (*Staatsvertrag*) z czterema mocarstwami i przywrócenia niezależności Austrii w 1955 r.

Większa część książki poświęcona jest historii ustroju do upadku monarchii. Okres między 1918 r. a 1955 r. przedstawiony został na 80 stronach.

Dzieje ustroju Austrii podzielił autor na dwanaście okresów, z czego pięć przypada na czas po 1918 r.

Pierwszy okres obejmuje czasy najdawniejsze do objęcia Marchii Wschodniej przez Luitpolda, pierwszego margrabiego z rodu Babenbergów. Wydzielenie tych czasów w osobny okres przyjął w swym podręczniku również Luschin, podczas

⁵ Wspomnieć jednak należy, że profesor Uniwersytetu Karola w Pradze Karel Kadlec poświęca dużo miejsca historii ustroju Austrii w swym podręczniku *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. (I wyd. 1920, II wyd. 1922, III wyd. 1923 i IV wyd. 1928).

gdy Huber i Balzer okres pierwszy rozpoczynają od X wieku (od rozdziału monarchii frankońskiej) kończąc go na roku 1526, w którym Czechy i Węgry przeszły pod panowanie Habsburgów. U Hellblinga jak i u Luschina jest to okres drugi. Okres trzeci (u Hubera i Balzera drugi) rozpoczyna się z rokiem 1526. Wszyscy wspomniani autorzy, z wyjątkiem Balzera, przyjmują jako końcowy rok tego okresu rok 1740, od którego datuje się początek wielkich reform wewnętrznych, jakie nastąpiły po wstąpieniu na tron Marii Teresy. Według Balzera cezurę stanowi rok 1713, rok wydania sankcji pragmatycznej, która wprowadziła „we wszystkich krajach jednolity porządek sukcesyjny, a zarazem orzekła krajów tych nierozdzielność i niepodzielność na cały czas trwania dynastii“. Śluszniejsze jednak jest przyjęcie — jak to czyni Hellbling — roku 1740 jako daty końcowej wspomnianego okresu. Już A. Halban wskazywał w recenzji książki Balzera na konieczność „ściślejszego odróżnienia czasów Marii Teresy i Józefa II a następnie Leopolda II i Franciszka“. Jako następny okres (IV) przyjmuje Hellbling — podobnie jak Huber — czasy Marii Teresy, Józefa II i Leopolda II. Według obu tych autorów stanowią ponadto lata 1792—1848 osobny okres. Czy wydzielenie lat 1792—1848 w osobny okres (V) jest konieczne wydaje się wątpliwe. Jeżeli w latach tych zaszły znaczne zmiany terytorialne, mniej lub więcej trwałe, to urządzenia wewnętrzne większym przeobrażeniom nie uległy. Centralistyczny system wprowadzony przez Józefa II utrzymał się — pomimo pewnych korektur w zasadzie do 1848 r. Z drugiej strony zaznaczyć należy, że zaliczenie do jednego okresu lat 1740—1867, jak to czyni Balzer i Luschin, utrzymać się nie da. Wyczuwał to zresztą i Balzer, który podając charakterystykę tego okresu nadmienia, że „w obrębie tego okresu wyróżnić jeszcze należy z osobna czas między 1848 r. a 1867, który w wielu względach przedstawia charakter odmienny w porównaniu z stosunkami dawniejszymi“.

Jako ostatni okres w historii ustroju monarchii przyjmuje Hellbling słusznie lata 1867—1918. Również Luschin i Balzer rozpoczynali ostatni okres od 1867 r. Jedynie Huber w pierwszym wydaniu swego podręcznika przyjmuje jako początek nowego okresu rok 1848.

Czasy od upadku monarchii w 1918 r. do podpisania układu z czterema mocarstwami w r. 1955 podzielił autor — jak już o tym była mowa — na pięć okresów: od upadku monarchii do ogłoszenia konstytucji związkowej w październiku 1920 r., od konstytucji 1920 r. do wydania ustawy konstytucyjnej w kwietniu 1934 r., dwa dalsze okresy obejmują czasy obowiązywania oktrojowanej przez rząd konstytucji z 1934 r. oraz czasy okupacji hitlerowskiej. Obu tym okresom poświęca autor stosunkowo niewiele miejsca (razem nieco ponad pięć stron). Obszerniej zajmuje się autor ostatnim okresem (1945—1955). Omawia tymczasową konstytucję, przywrócenie konstytucji w brzmieniu z 1929 r. i późniejsze jej zmiany, uprawnienia alianckiej komisji kontrolnej, a wreszcie układ z mocarstwami z 15 V 1955 r.

Czytelnika polskiego zainteresują szczególnie rozdziały poświęcone czasom, kiedy na skutek podziału Polski część ziem Rzeczypospolitej przeszła pod panowanie Austrii. Tu szczególnie wspomnieć należy o rozdziałach poświęconych reformom w drugiej połowie XVIII w., które zaliczyć należy do najlepiej opracowanych części podręcznika.

O ile chodzi o pewne szczegóły to korektury wymagałoby twierdzenie (s. 151), że *Summa legum Rajmunda Partenopejczyka* (ogłoszona w Polsce w 1506 r. w tzw. Statucie Łaskiego) jest opracowaniem prawa miejskiego miasta Wiener Neustadt. Przeciwną poglądowi J. A. Tomascheka, wysuniętemu w 1887 r., jakoby miejscem powstania *Summy* był Wiener Neustadt wystąpił A. Gál (*Die Summa Legum brevis, levis et utilis des sog. Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*, Weimar 1926, s. 111). Zdaniem jego prawo rodzime *consuetudo patriae*, na jakie powołuje się autor

Summy jest pochodzenia polsko-saskiego, a autorem jej nie był pisarz z Wiener-Neustadt.

Co do pochodzenia rozpowszechnionego w Czechach tzw. prawa norymberskiego należałoby uwzględnić wyniki uczonego czeskiego B. Mendla, *Tak řečeno norimberské právo v Čechach* (Praha 1938).

W rozdziale dotyczącym położenia chłopów w królestwie węgierskim autor ograniczył się do przedstawienia położenia chłopów, kolonistów niemieckich. Należałoby problem ten omówić szerzej i wskazać na stale pogarszające się położenie chłopów (podporządkowanie pod władzę dominialną pana, wprowadzenie obowiązku uiszczania tzw. dziesięciny [kilenced] ograniczenie prawa wychodu).

Przy omawianiu stosunków siedmiogrodzkich pożądane byłoby wspomnieć o tzw. unii trzech narodowości (tres nationes) tj. szlachty węgierskiej, Sasów i Szeklerów, która zawiązała się w r. 1437 w celu obrony przed grożącym powstaniem chłopskim, jak również o zjazdach przedstawicieli trzech narodowości siedmiogrodzkich (congregatio generalis trium partium).

Byłoby może trafniejsze, aby (w § 64) wzmiankę o procedurach karnych z 1850 r. i 1853 r. umieścić w ustępie (X) o ustawodawstwie, a nie w ustępie (V) o organizacji sądownictwa. Zresztą o procedurze karnej z 1873 r. wspomina autor (w § 65) w ustępie (VI) o ustawodawstwie. Skoro autor nazwał procedurę karną z 1873 r. od nazwiska jej autora J. Glasera — *Glaser'sche Strafprozessordnung* należałoby również procedurę cywilną (z 1895 r.) nazwać od nazwiska jej autora Fr. Kleina — *Kleinische Zivilprozessordnung*.

Cenny jest wykaz literatury obejmujący 38 stron, przy czym autor korzysta prawie wyłącznie⁶ z prac ogłoszonych w języku niemieckim⁷. Autor zaznaczył, że wykaz ten nie jest pełny. Osobno podany został pięciostronicowy wykaz czasopism, z których korzystał autor. Obok czasopism ogólnych podane zostały w wykazie czasopisma regionalne wychodzące w poszczególnych krajach związkowych (Burgenlandzie, Karyntii, Austrii Dolnej, Austrii Górnej, Salzburgu, Styrii, Tyrolu i Wiedniu). Wykaz ten należałoby uzupełnić czasopismem *Haimeri's Vierteljahrsschrift für Rechtswissenschaft*. W rocznikach XVII i XVIII (1866 i 1867) tego czasopisma ukazała się obszerna rozprawa o Tyrolskiej Ordynacji Krajowej z 1526 r. wydanej w okresie wojny chłopskiej (J. Oberweis, *Die Tiroler Landesordnung vom Jahre 1526 auch genannt die Bauernlandesordnung*).

Spśród podręczników traktujących o historii państwa i prawa węgierskiego wymienia autor w wykazie tylko wydany w przekładzie niemieckim podręcznik A. Timona⁸, który kończy się na 1608 r. Nie ma w wykazie literatury wzmianki o wydanej w języku niemieckim książce: Heinrich Marczali, *Ungarische Verfassungsgeschichte*, Tübingen (J. C. B. Mohr) 1910 r., w której omówiony jest ustrój Węgier do końca XIX w. Najpełniejszy obraz historii państwa i prawa

⁶ Autor cytuje jedną książkę w języku francuskim (J. Droz) oraz jedną w języku węgierskim (J. Nagy).

⁷ Drobnego sprostowania wymaga tytuł książki L. Gumpłowicza, brzmi on *Österreichische Reichsgeschichte*, która ukazała się w zbiorze, *Compendien des österreichischen Rechtes*, a nie jak podano *Kompendium der österreichischen Reichsgeschichte*.

⁸ Z najbardziej znanej A. Timona *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte* korzystać należy z dużą ostrożnością. Cet ouvrage — pisze F. Eckhart, *Introduction à l'histoire hongroise*. Paris 1928, s. 51 — ne doit être consulté par les chercheurs qu'avec beaucoup de circonspections étant donnée la méthode de l'auteur qui a négligé l'investigation des documents authentiques ainsi que celle des influences étrangères.

Węgier daje obecnie książka F. Eckharta, *Magyar alkotmány-és jogtörténet*. Budapest 1946.

Do podanych przez autora prac dotyczących Bośni i Hercegowiny dodać by należało pracę Norberta Wurmbraunda, *Die rechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina*. Leipzig u. Wien (F. Deuticke) 1915.

Te drobne uwagi w niczym nie umniejszają wartości książki Hellblinga, która jest obecnie bez wątpienia najlepszym podręcznikiem historii ustroju Austrii.

KAROL KORANYI (Warszawa)

Walter Theimer, *Geschichte der politischen Ideen*, Sammlung Dalp., nr 56, Bern 1955, Francke.

Praca obejmuje rozwój myśli politycznej od Platona po rok 1939. Uwzględniono w niej jedynie „wielkich myślicieli“, pominięto i materiały publicystyczne, i materiały organów przedstawicielskich i programy stronnictw politycznych — i z tego punktu widzenia przyjęty w pracy dobór materiału wydaje się być pewnym uwstecznieniem, choćby np. w porównaniu z koncepcją wielkiego dzieła Carlylów. Jeśli natomiast przyjąć za autorem kryteria doboru materiału — zarówno dobór omawianych myślicieli jak i systematyka są jasne i przekonujące. Uwzględnione zostały wszystkie główne kierunki myśli politycznej. Materiał ugrupowano nie personalistycznie wedle myślicieli, lecz wedle kierunków. Tu zaś systematyka kierunków jest nieraz nowa i interesująca, zwłaszcza jeśli idzie o wiek XIX i XX. Razem np. omówiono doktryny chrześcijańsko-społeczne, społecznikujących liberałów oraz reformistów socjalistycznych, widząc łączność tych kierunków w przeciwstawieniu „reformy“ i „rewolucji“. Trafnie w jednym rozdziale scharakteryzowano rozwój (raczej: dekadencję) idei narodowej od Mazziniego do imperializmu. Obiektywność wykładu, widoczna jeszcze przy przedstawieniu poglądów Marksa (choć szereg szczegółowych ocen autora świadczyć się zdaje o słabej znajomości dzieła Marksa i współczesnego stanu nauki o nim) załamuje się jednak, gdy przyjdzie do omówienia współczesnego marksizmu — tu skrajny liberalizm autora każe mu go umieścić wspólnie z „totalizmem“.

KONSTANTY GRZYBOWSKI (Kraków)

Die Tätigkeit der Reichs-Commission, Wyd. prof. dr Leo Stern, oprac. źródeł Herbert Buck. Zeszyt I—II s. LVIII—1096. Berlin 1956. — *Der Kampf der deutschen Sozialdemokratie in der Zeit des Sozialistengesetzes 1878—1890*. Tom 3 — Archivalische Forschungen zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung.

W omawianym tomie zebrano całość materiału źródłowego dotyczącego specjalnej komisji państwowej, powołanej dla rozstrzygania odwołań od decyzji władz policyjnych w sprawie zastosowania przepisów ustawy antysocjalistycznej z 1878 r. Przeprowadzając delegalizację partii socjaldemokratycznej i ogłaszając prawa wyjątkowe w stosunku do politycznego ruchu proletariatu, Bismarck zaproponował równocześnie utworzenie komisji specjalnej dla zapobieżenia nadużyciom policji i stworzenia dodatkowej instancji nadzorującej, której zadaniem miało być roz-